

Mi marad nekünk?

— Egyházi beszéd. *) —

II, Kor. 3, 11.

. . . *Ha dicsőséges volt a mi eltöröltetik, sokkal diszösegebb az, a mely megmarad.*

Az emberi élet, mint az idő, folytonos változás alatt áll. E változást mutatják az emberiség vallásos életének történetei a fétisimádástól föl ama bámulatos magosságig, hová csak a Krisztus emelhetette az emberiséget. E változásokat ki merné a véletlen művének nevezni?! . . . Ki ne látná ebben az örök cél: a tökéletesség felé haladó emberiségnek küzdelmét, szünetet nem ismerő munkáját?! . . . Igen, mert az emberiség, mint mindenben, úgy az erkölcsi és vallásos eszmék határtalan birodalmában is a tovább fejlődés örök törvénye szerint halad. És e haladásnak mindig lesznek prófétái, mint voltak a múltban, kik mindannak, a mit népek ezrei homályosan sejtnek, kifejezést adnak. Igen, a világ halad és az igazságot kereső népek között Isten prófétákat támaszt s ha egy Confucius, egy Zoroaster előáll vallási nézetével, — azért van: mert az idővel előhaladott emberiség vallásos szükségletét nem elégíti ki többé a fétisimádás. Igen, a világ halad és az igazságot folyton kereső népek között Isten prófétákat támaszt s ha egy Mózes, a nagy népvezér előáll monotheismusával: „*Halljad Izrael, a mi Urunk Istenünk egy Isten!*“ — azért van: mert az emberiség lelki világát többé nem elégíti ki a polytheismus.

Minden haladás egy nagyszerű tragédia, melynek nyomában tört szívek, vert hadak és csalódott remények siratják a multat: az üresen hagyott, a lerombolt oltárokat. De a haladás és szabad gondolkodás prófétáinak nem szabad a mult romjain kesergők könnyei láttára megállani. Nem! a tragédia hőse eleshetik a küzdelemben, mint elestek annyian, de az emberiség szent ügye ez által nyer, győz, előhalad. Ha a monotheismus magaslátára emelkedett Izrael-

*) Elmondott Kolozsvártt, 1893. oct. 29-én a főtanácsi gyűlés alkalmával.

nek tragikus hősei: a próféták, elestek a küzdelemben, vajjon az eszme, melyért éltek, az igazság, melyért haltak, nem lett-e népöknek öröksége.

Nem a számra nézve kicsiny Izraelnek jutott-e a nagy feladat, hogy a bálványimádó pogánysággal szembe szállva, hirdesse az egy Isten eszméjét és sértetlenül adja át egy későbbi kornak! Igen, övé volt a nagy feladat! Elenyészett vallások, megsemmisült isten-szobrok romjain ő tűzte fel a dicsőség lobogóját e felirattal: „*Nincs több Isten csak egy!*“

Szép, magasztos, dicső volt e vallás, míg az Isten akaratának hirdetője nem a törvénykönyv betüje lett. Azóta hasztalan keresed Izrael fiai között a vallásos ihletség tiszta perceit, a szellem szabad röpdülését, a küzdelem közt kifejlődő vallásos lelkesedést, mely az Istenről és fenségéről oly csodálatosan beszél. Hasztalan keresed! Próféta nincs. Helyét az irástudó foglalja el, kinek kezében a kicsiny dolgok a nagyok fölibe emelkednek és lesz: megszürt szunyog, elnyelt teve; de nincs igazság, nincs lelki élet. Az elnyomott szellem fölött a betü uralkodik, mely elviselhetetlen teher a népek vállain. A Krisztusnak kellett eljönni, hogy új borával az ó-tömlőt szétrepeszze s tanainak szellemével a zsidóság korlátain, hagyományos szertartásain új világot alkosson. És az új világ meg lett! Egy nemzet Istene lesz minden népek Atyjává.

Nagyszerű változás! E nagy változásra mutat Pál apostol a felolvasott igékben; összehasonlítást tevé a régi és új vallás között. Amaz dicsőséges volt, de mert egyoldalú, hézagos — eltöröltetik; ez fölötté áll mindennek a mi véges, korlátolt, ez általános vallás; tehát dicsőségesebb. Igen, a régi elmúlt, az új életbe lépett.

Mi marad hát nekünk ?

Nekünk marad először Istennek eszményibb fogalma.

Lázás gyorsasággal követi a szolgaság hazájából elindult nép vezérét: Mózeset, a pusztában. A kislelkűek, a szolgaság igáját megszokottak panaszozni, lázongani kezdenek a nyomor és szenvedés miatt. A vezér szava, habár hatalmas, le nem csillapíthatja elégtelent népét. Isten szól helyette dörgő fellegekben, hulló villámokban. És a nép megrettenve elnémul a *haragos* Isten hangjára, mert a vezér harsány szava szerint: *boszut áll* azokon, kik megszegik törvényeit; kik szent neét hiába felveszik és ha egyszer vétkeztek az atyák — jaj lesz a fiaknak is!

A vezér elhal, de nyomában ott terem Józsué. Ez is hős, ez is hatalmas. De mit ér? Izrael fiai kevesen vannak és e mellett

saját honukban idegenek. Minden talpalatnyi tért vért s életet áldozva lehet megszerezni. És Izrael fiai hősi bátorsággal küzdve nyomulnak előre. Igen, mert a gyöngéeknek Isten ád erőt, és küzdelmükben győzelemre vezérli.

E vándorlásban és honért való küzdelemben a Mózes Istene, mint haragos, mint boszuálló és mint csodatevő érzeteti hatalmát kiválasztott népével. Ez az Isten a fogságban kesergő, a pusztában bujdosó népnek, az élethalál harcztól vívóknak soha, csak különös személyeknek jelenik meg egyes szent helyeken. Nem hűtlen Izrael fiaikhoz, ha rendelései szerint élnek; de boszút áll és ostromozza, ha elhagyják az igaz ösvényt, sőt azt is megbánja, hogy népét teremtette. Haragos, de villámszoró kezét lebecsátja, ha áldozati oltárokról „szagolhatja a kedves illatot.“ Ilyen volt a Mózes Istene és Izrael fiai ennek voltak kiválasztott népe.

Vajjon ker. ez a mi Istenünk? Nem! . . . és valósággal még is az. Azt Mózes teremtette a maga képére, a miénket Jézus. Az egy gyarló ember tulajdonságaival felruházott harago: kényur, ki felé csak legmeghittebb szolgálói és ezek is eltakart arccsal közeledhettek; ez: egy szerető jó Isten, ki nem haragszik, hanem magához hívja az elfáradottakat. Annak csak a zsidók kiválasztott népe, és ő is a zsidóké; ez: minden népeké, az egész világé. Azt a Gárizim hegyén és Jeruzsálemben lehet igazán imádni; ezt azok imádják, kik imádják lélekben és igazságban. Az: dörgő fellegek, hulló menykövekben szól népéhez; ez: szivünkben él, szivünkben beszél. Az: ott van a jókkal, a kegyesekkel; ez: esőt ád az igaz és hamis földére egyaránt. Az: türelmet veszít s egynek kivételével háborgó hullámok sirjába temeti az egész világot; ez: végtelen türelemmel vár bűnbánatot és megbocsát annak is, ki elveszni indult.

Ez a mi Istenünk ker! És a mi Istenünk egy Isten. Kérdezétek meg a mestert: nem ez egytől kért-e a Gecsemáné kertben vérveritéken imádsággal erőt a halálküzdelemhez!? . . Kérdezzétek meg az apostolokat, a hit-hősöket! Menjetek vissza századok hosszu sorain az első ker. gyülekezetekhez és kérdjétek: erdők sűrűjében, rejtett magányokban nem ez egy Istent imádták-e?! . .

Igen, egy társnélküli Isten, a mi Istenünk. Ő egyedül szeretetünk, bizodalunk, imádásunk tárgya, vágyaink végcélja. Ő ott van felettünk, körülöttünk, bennünk. Ő mindeneben minden. Ő az ős és folytonos alkotó, kinek kezében ma is új dolgok születnek.

Ő a mi atyánk. Mi az ő gyermekei. És a mi atyánk igazságos! Az Isten, ki a cselekvés előtt elválaszt, üdvözít, vagy kárho-

zatra szán, — nem a mi Istenünk. Nem! „A ki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és az igazság ismeretére jusson“, az hatalmát nem fitogtatja az elválasztásban, igazságát nem áldozza fel elévült dogmák lelket ölő betüiért. Nem! „Az úr lélek, a lélek pedig szabadság!“

Ne, ne fosszátok meg hát az emberiséget szerető Atyjától, ne vegyétek el tőle azt a tökéletes Istent, kitől Jézus országa eljövetelét: a béke, szeretet, megbocsátás országát, kérte, várta! Ne tünnessétek fel olyannak; ki egy ártatlan vére által lemosva látja az emberiség bűnét, az emberiség szennyét! Ne mondjátok, hogy mások eleget tevő érdemét nekünk számítja be! Hát semmire sem becsülitok az emberi méltóságot, szabadságot, a személyes felelősséget?!. . Ember, ember, ne tépd le magadról Isten képét!..

A haragos, a boszuálló, a csodatevő Isten, Mózes Istene. A tökéletes, az igazságos, a szeretet Ura a Jézus Istene, a mi Atyánk. Az dicső volt, ez dicsőségesebb!..

Nekünk marad másodsor a testvériség keresztényi elve.

A felebaráti szeretet minden valamire való vallásnak létalapja. Ezen épül fel és halad a tökéletesség magaslata felé. Ennek hiányában pusztul, elenyész.

„Szeresd felebarátodat!“ — a Jahve buzdítása volt kiválasztott népéhez. — De, hát: „Kicsoda az én felebarátom!“ Oh e kérdés mennyire megboszulta magát a kiválasztott népen! — A zsidó csak a zsidót tartotta testvérnek, felebarátnak. Ennek nyomora, szenvedése érdekelte, tette buzdította, — másnak gyűlöléssel fizetett. — Kérdezték meg a szomszéd Samariát! beszél a vértenger, szólnak a lerombolt oltárok; kipusztított falvak, égő városok. Beszélnek faj és vallásos gyűlölégről. Gyűlölt és ellensége lett az egész világ.

A szeretet, a béke fejedelme ott van Samaria városában. Az út fáradalmi alatt eltörődve pihen a Jákob kútjánál. Szomjuságtól gyötörtetve így szól a kútból vizet merítő Samariabeli asszonyhoz: „adj innom nekem!“ — És tudjátok hogy felel az asszony! „Mi módon kérsz te, holott zsidó vagy, én tőlem italt, ki Samariabeli vagyok, mert a nem zsidók barátkoznak a Samariabeliekkal — Hasztalan szólott Jézus nemzetéhez: „Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, kik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnek“, — hasztalan, mert nekik megmondattott: „gyűlöljed ellenségedet!“

E rosz, e halált hozó mag kikelt és le kellett aratni. Az Assyr nép, Babilon népe rablánczot fűz Istennek kiválasztott népére. Intő jel volt ez. de mit ért? Hasztalan rázta le e lánczot. Nem tanult

semmit. Az egyetnemértés ásta a sirt, a pártoskodás ördöge temette a közjót. És mi lett az eredmény? A miért Jézus sirt, bekövetkezett. Jeruzsálem elpusztult. Izrael megbukott. És a kiválasztott nép hazátlan bujdosó és nem nemzet többé.

Ez időben a pogányság szellem nélkül való népvallása, a bomlásnak indult zsidó nemzeti vallás útát nyitott az új vallásnak. És a keresztény vallás behatol a világegyetem minden részébe, lerontja az embereket egymástól elválasztó korlátokat, közelébb hozza egymáshoz az embereket, a sziveket. — Az új parancsolat: „Szeressétek egymást, mint én szeretlek titeket!” — Új világot alkotott az embervilág lelkében. Új világot, melynek alapja a Golgotán szenvedő lelkében született szeplőtlen tisztaságban. Láttatok-e több ily szeretetet? Meghal az egész világért, azokért is; kiknek kezén ártatlan vére piroslott. Ott, — a Golgotán, látjuk az önfeláldozást, midőn elveti magától az élet minden kényelmét és az emberért, a kit úgy szeretett, kiben úgy szerette az Isten képét, a legégetőbb fájdalmat is elszenvedte. Ott látjuk a hőst, ki meghal, hogy a halhatatlanság tana élőhitté legyen az emberiség lelkében.

Láttatok-e több ily szeretetet? Nézzétek: hogy oltja az élőtanuknak lelkébe lelke szellemét, hogy az igazságot terjeszszék, a jó Istent, az emberiség Atyját a sötétség fiaival megösmertessék. És nem veszitek-e észre, hogy az Istenségnek egy új kijelentése szól az apostolokból az új, az ismeretlen téren, melyre léptek, midőn tengerekre szállva, pusztákon bujdosva, fogságot szenvedve hirdetik a szeretet evangéliomát és ha kell véröket ontják ennek világra kiható győzelmeért?!

És a Jézus szelleme élő valóság lett az első ker. gyülekezetekben. A gazdagok javai a szegényeké is. A szükölködő nem ül elhagyottan, Az útas hajlékra talál. A vándor bujdosó barátokra akad. A nő a felszabadulás nagy oklevelével emberi méltóságot nyer, a rabszolga sorsa enyhül — szóval szeretet uralkodik.

Vajjon így maradt-e ez mindvégig, maig? Oh, ha kitörülhetnők a történelemből a több részre szakadt keresztények testvérgyilkolását; a magukat Krisztus helytartóinak hívott és hivatott egyházfők égbekiáltó átkait; az inquisitio borzadalmait; a párisi-vérnász vadállati marczangolását; Servét máglyáját; Dávid börtönét! Oh, ha kitörülhetnők!

Oh, ha elmondhatnók, hogy a hitkülönbség ellenére is testvéreket fogva munkálkodunk az igazság keresésében embertársainkkal; hogy a vallás, vagy sokkal inkább a dogma, nem tépi szét ma is az új parancsolatot: „egymást szeressétek!” Oh, ha elmondhatnók!

Oh, ha nem látnók, hogy a fajgyűlölet mikép keres és szerez ellenséget a sokat szenvedett hazának; mikép vádol, rágalmaz s kész hűtlen árulója lenni e közös édes anyának, melynek minden porszemét igaz honfiak vére áztatta, s melyhez mindnyájunkat egy ezredév csatol! Oh, ha nem láthatnók . . . Akkor, mint élő valóságot mutatnám be nektek az általános testvériséget; akkor nem a testvériség ker. elvét hangoztatnám, nem az eszményen csüggenék, a hogy kellene lenni; hanem beszélném a hogy van és buzditanálak annak gyakorlására . . . Így . . . így a testvériség keresztényi elvének örök szépségét magasztalva kérlek, nem én, a Krisztus kér általam: „Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, kik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék!“

Jézus szelleme ez általános testvériséget kiált. Halljátok meg! . . . Legyen harc! . . . Indítsa meg a vallás a vallástalanság, az erény a bűn ellen a harcot; de legyen testvériség a harcosok között; hogy legyen élő valóság az új parancsolat: „egymást szeressétek!“ A fajszeretet dicső, az általános szeretet dicsőbb!

Nekünk marad harmadszor a szabad vizsgálódás.

Jézus elérhetetlen célú tűzött volna az emberiség elé, midőn azt mondotta: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“, — ha egyuttal fel nem nyitja a szadad vizsgálódás kapuit e jelszóval: „mindeneket megróbáljatok és a mi jó, megtartsátok!“

A ker. vallás e jelszavára volt szüksége a világnak, hogy az ember emberré lehessen. Az előtt nem volt az. Vakhit, babona, tudatlanság, ennek nyomán szolgaság, félelem és nyomor voltak szellemének, lelkének gyilkosai. — Olvassátok a történetek könyvét és ha találtok országokat, hol az embereknek nincsen történetük, azért van, mert lelki szemeikkel nem láttak, mert a lélek szemének látni nem volt szabad. — És a Kr. után is, midőn az élettiszta vizet zavarossá tette az emberi gonoszság és szenvedély; midőn az Isten beszédének kétélű fegyverét meggyalázták és bilincseket kovácsoltak belőle, e bilincseket nem az emberi gondolatokra zárták-e? A bigottéria tévtanai, a Concilliumok dogmái anathémákkal támogatva nem azért születtek-e, hogy örökre butaságba hagyják az emberiséget!?

Oh az élet tiszta vize, de megzavarodott! Önző célok engedelmes bérencze lett az ember, ki vakságában segített a hatalomnak elmetszeni a világosság után epedő lelkeknek szárnyait, segített eltaposni az itt-ott titkon égő szabadság ürtüzét.

És jaj volt annak, ki nem állott készen csókolni a lábat, mely

öt földre tapodta; jaj annak, ki szét akarta törni a lenyügözött szellem lánczait; jaj: égő máglyák tüzeiben, vérpadokon hunyt el a szabadság ifju virága! És ti afiai! ne keressetek a középkor sötét éjjelében szabad vizsgálódást, ne, titkos sohajok, ártatlanok véritől gyászos vérpadok annak emlékei. De az idő kerekének fordulni kellett. Hasztalan tartotta megkötve az egyházi hatalom. Fordulni kellett és feltűnt a szabadvizsgálódás tavasza: a reformáció. — Hosszu száz évek börtönének megnyílása volt ez! A lenyügözött lélek ismét szárnyakon jár. Ott röpül a magasban, hogy lássa a zsarnokság, hogy Istentől származott! És mintha érezte volna, hogy századok mulasztását kell kípótolni, vizsgálódni kezdett; kutatta az Istennek mélységeit is, s csakhamar az emberi érznek szűk tér lett a föld; a természet örökszép törvényeit tárta fel a világ előtt. Eddig hite korlátozta a tudásban, most tudása rombolt hitében és előállt egy Newton egy Franklin, egy Galilei s ha nem tetszett is: „mégis mozog a föld!“

Oh Istenem! hol állana a világ, ha a kereszténység jelszavát: „mindeneket megpróbáljatok“ — el nem némitották volna. Miért voltak a letűnt évezredek? Hol vannak azoknak állandó emlékei? Vagy tán 300 év óta van a világ! Igen, azóta van új világ! A szellem szabad röpte csodákat művelt. . . A gőz az emberiség paripája. A Franklin villáma gondolat szállító. A napsugár festő ecset! . . . Ki számlálhatná el egy-, hamar, hogy hová emelte az emberiséget a szabad vizsgálódás? . . .

E tündöklő napot vigyétek be a vallásba is, mert ha valahol, ott leginkább szükséges a jelszó: „mindeneket megpróbáljatok!“ E nélkül nincs lelkiismeret szabadság, nincs meggyőződés, de van szolgai félelem, meghunyászkodás. Vigyétek be! Ott kapjátok ma is az emberiség lelkének bitófára hurczolóit: a babonát, a képmutatást, a vak hitet. Vigyétek be! és a haladás nevében kényszerítettek, a kiket érdekel, mondjátok: hogy oldják le a békót a lelkiismeretről, mondjátok: hogy nyissák fel a babonától vak szemöket, mondjátok: törjék fel a titkok pecsétjét a könyvek könyveiről, hogy a világosságtól elzárt emberek az igazságnak ismeretére jussanak!

Fel hát a szabad vizsgálódás zászlójával magasra! Az emberiség tökéletesedési harcában ez lengjen a vezérek kezében. Lengjen, és ennek buzdítására támadnak új erők, születnek új apostolok, kik az Isten dicsőségét az általános testvériséget tartva szem előtt, nem félnek az ámitóknak oda kiáltani: elég volt a vakság és butaság vérlázító tényeiből! „Legyen világosság!“ Ámen.

Az unitáriusok Főtanácsi gyűlése.

(Oct. 29., 30., 31.)

Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Mltsg. és főt. egyh. főtanács! Midőn a legmelegebb atyafiságos szeretettel üdvözléném ez alkalommal is egyh. főtanácsunknak ily szép számmal egybegyűlt tagjait, meg vagyok győződve, hogy mindnyájunknak közérzületével találkozom, ha jelenleg e főtanácsunkat megnyitó beszédemet is kiválóan azon férfiúi emlékének szentelem, ki egész életét egyházunknak szentelte, mert szép és munkás életének összes gyümölcseit annak oltárára tette le, annak javára áldozta.

E férfiú — nincs miért mondanom — f. évi szept. 22-én elhunyt Berde Mózsza áldott emlékü afia, a ki részben már ismert s nem sokára bemutatandó végrendeletében vallásközönségünket tette általános és egyetemes örökösévé, mi által több, mint egy fél millió frt gyarapodást veend kisdéd egyházunk közvagyona.

Valóban nem tudok méltó szavakat találni, a melyekkel nagy és nemeslelkű végrendelező afia iránti hálámat hálánkat egész vallásközönségünk mély és igazi háláját kifejezhessem e méltán fejdelminek nevezhető hagyományért.

Az isteni gondviselés soha sem hagyta magát tanúbizonyság nélkül az ő dicsőségét munkálni törekvő egyházunkban. Időről-időre támasztott kebelében nemcsak bölcs vezéreket, hivatott prófétákat és buzgó apostolokat, a kik kicsiny unitárius sergünket gyakran is szomorú bújdosásában vezessék, bátorítsák és kitartásra biztítsák, hanem rendelt számunkra bőkezű és nemes szívű Maecenasokat és a kik egyházunkat válságos helyzetéből mindannyiszor kiségitették s annak fenntartása érdekében készek voltak tőle kitelhető legnagyobb anyagi áldozatokat meghozni. Emlékezzünk csak vissza, hogy a múlt század végén, csaknem ez idő tájt, miként mentette vala meg bőkezű hagyományával a halhatatlan emlékü Zsuki László egyházunkat a megsemmisüléstől. Ki ne tudná közöttünk, hogy mit köszönhetünk Augusztinovic Pálnak s hogy e század első feléről másokat ne említsek: Koncz Jánosnak? De mintha épen a szükségesek mérvéhez képest napjainkban az isteni gondviselés is mind több meg több jelét kívánná kimutatni egyházunk iránt: Jobbágy András, Kelemen Benő s a róm. kath. vallásu, de egyházunkat szintén örök hálára kötelező br. Baldácsi Antal után alig egy pár évvel ezelőtt csaknem